

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ФЕНОМЕНУ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЗИЦІЙ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 3(34), с. 93–98

Досліджено природу, сутність і форми феномену міжнародного тероризму. Особливу увагу приділено цьому явищу у контексті глобалізаційних тенденцій світового порядку та його прояву на пострадянському просторі. Виокремлено категорію “пострадянський міжнародний тероризм”.

Незважаючи на глобальність позицій і ролі феномена міжнародного тероризму в системі міжнародних відносин сучасності, це явище, як і раніше, вимагає свого детального вивчення та наукового аналізу.

Це пояснюється тим фактом, що актуальність дослідження цього феномену полягає у розвитку наукових уявлень про тероризм як особливе соціально-політичне явище, яке народжене протиріччями сучасного суспільства, в узагальненні та систематизації накопичених про нього знань, до вивчення його найважливіших рис і проявів, у розкритті його антигуманної і агресивної сутності і, найголовніше, у пошуку шляхів та способів її подолання.

Тероризм — це особливе явище суспільного життя, яке виступає сьогодні і як проблема внутрішньодержавних відносин, і як проблема світової політики, яка становить загрозу глобального рівня.

Про масштабність і негативний прояв тероризму в житті суспільства говорить кількість скоєних за останні роки терористичних актів, а також кількість загиблих при цьому людей.

Так, за матеріалами сайту “Тероризм і методи боротьби з ним” [4], визначено, що тероризм — дуже серйозна проблема сьогодення і ще більш значна загроза в майбутньому. З кінця 60-х років ХХ ст. він набув воістину загрозливих масштабів. За період з 1970-х по

1985 рр. здійснено терактів: в Європі близько 3000, в Латинській Америці — 1573, на Близькому Сході — 1330, в Північній Америці — 448. За період з 1986 р. і до сьогодні зростання кількості терактів у різних регіонах світу становило від 50 до 60 %. Разом з тим, кількість терористичних актів постійно збільшується, вони стають більш жорстокішими і все частіше їх об’єктом виступають люди. Так, у 70-х роках 80 % терактів було спрямовано проти власності і тільки 20 % — проти людей, у 80-х роках, відповідно 50 % і 50 %; в 90-х роках — вже 30 % і 70 % [4].

Терористичні акти стали ретельніше готуватися, в результаті до 90 % їх, тією чи іншою мірою, досягають своїх цілей. Різко зросла дисципліна всередині терористичних організацій, терористичні угруповання різних країн співпрацюють між собою, координують свої дії.

За даними американської “RAND Corporation” [10], з 1978 р. по 2011 р. терористичні акти були вчинені у 117 країнах. 50 % цих актів припадає на 10 країн Західної Європи, Латинської Америки і Близького Сходу. За даними Департаменту США, нині у світі щорічно вчиняється від 320 до 620 терористичних актів [6].

Перше місце у складеному газетою “Коммерсант” рейтингу країн, на території яких за останні сімнадцять років (1994–2011 рр.) найбільше загинуло людей від рук терорис-

тів, зайняли Сполучені Штати Америки — 3238 осіб. На другому місці — Росія (2111 осіб). Третє місце — в Індії (1928 осіб, в основному, за рахунок загиблих у “гарячій точці” на пакистанському кордоні — у штаті Джамму і Кашмір). Нині тероризм — це норма життя, наша повсякденна реальність, і треба вчитися в ній жити [5].

Зберігаючи спорідненість з попередніми формами терористичної діяльності, сучасний тероризм характеризується низкою особливостей. Вони породжені новітньою епохою, за якою зростає конфліктогенність і виникають в цих умовах нові політико-стратегічні установки терористів. Можна сказати, що на сучасному етапі людської історії знайшли свій прояв і розвиток всі необхідні якості і потенції тероризму.

Саме тому завдання політичної науки і кожного наукового дослідження полягає в тому, щоб шляхом комплексного аналізу розкрити найважливіші риси сучасного тероризму, виробити методологію мінімізації його наслідків. На жаль, такого всебічного дослідження, незважаючи на низку наукових публікацій з цієї проблематики, до сьогодні не написано.

Тероризму присвячено чимало публікацій та досліджень. При цьому цілісна і логічна теорія тероризму поки що не склалася. Д. Лонг зазначає: “Незважаючи на високий суспільний інтерес, все ще відсутня згода в розумінні того, що являє собою тероризм ... Ніхто з учених до цих пір не досяг успіху у створенні загальної теорії тероризму” [9].

Багато зроблено висновків про тероризм, але вони швидко застарівають, не встигаючи за мінливим громадським життям. Питання про сутність і особливості тероризму, можливості його впливу на суспільство і державу залишаються все ще недостатньо вивченими. Висока також варіативність думок про те, що означає тероризм як соціальне і політичне явище. Прикметне, наприклад, твердження про те, що “тероризм не є самостійним явищем” [2]. Деякі дослідники під впливом антиглобалістського руху доходять парадоксальних висновків: “У нинішній ситуації ... все важче стає вирішувати, хто терорист, а хто

антитерорист” [2]. Все це спонукає до більш ретельного осмислення тероризму як явища.

Труднощі теоретичного пізнання сучасного тероризму полягають у його типологічній близькості з іншими екстремальними явищами, такими як бунт, повстання, змова, заколот. Якою мірою, наприклад, цивільний протест здатний перерости в тероризм, перетворитися на насильство? Де та межа, яка дає можливість розділити зазначені явища між собою? Крім того, поняття “тероризму” не завжди правильно співвідноситься з поняттям “терору”, зміщуються “тероризм” і “партизанська війна”, “терористи” та “революціонери” тощо.

Частими є неоднозначні уявлення про причини виникнення тероризму, зберігається певна неясність у тлумаченні його сутності. Як зауважила американська дослідниця М. Креншоу: “Вчена спільнота ще тільки має досягти інтелектуального розуміння того, чому існує тероризм...” [7].

Таким чином, вивчення тероризму — це важливий напрям сучасної політичної та інших, суміжних з нею наук.

Отже, актуальність нашого дослідження полягає в необхідності подальшого осмислення тероризму на основі новітніх фактів, у вдосконаленні вже сформованих теоретичних уявлень про нього, їх уточнення, у прагненні пізнавати закономірності його виникнення і здійснення шляхів і способів його подолання.

Проаналізуємо наукові праці з цієї проблематики. У науковій літературі існують різні точки зору на це явище, різні наукові підходи до його аналізу, також позначено низку проблем загальнотеоретичного характеру, що вимагають спеціального осмислення.

У першу чергу необхідно відзначити, що тероризм є об’єктом серйозної уваги і роздумів з боку західних учених. На початку ХХІ ст. західна література про тероризм стала особливо насиченою і різноманітною. Тільки у 70-ті роки бібліографія з цієї тематики налічувала 26 назв, а нині понад 100 — досліджень американських і англійських суспільствознавців. До них належить група вчених вкрай консервативного (“катастрофіс-

ти”) і помірно консервативного (“реалісти”) напряму, які вперше стали займатися цією проблемою. Вони заклали основи науки “терології” на Заході, стали її класиками і першовідкривачами самої теми [8]. До найвідоміших з них належать Й. Александер, Ю. ван дер Круф, У. Лакер, Р. Клаттербек, Б. Крозьє, а також — М. Бартос, А. Бартон, Л. Береш, Дж. Байєр Белл, Р. Беррел, У. Вайнштейн, С. Гершман, Й. Грейг, К. Добсон, Б. Дженкінс, Дж. Дугард, Д. Карлтон, Е. Елленберг, Ф. Кітсон, М. Крейшоу, М. Лівінгстон, Р. Лістон, Д. Лонг та інші дослідники.

Ліберальне крило дослідників тероризму не виділяється кількісним обсягом наукових напрацювань, але їх роботи по-своєму дуже видатні. Вони розглядають організації терористів і екстремістів різного роду як іманентно властиві західній цивілізації, що є її невід’ємним атрибутом. Вони тверезо і прагматично оцінюють політичний сенс тероризму. У працях цієї групи вчених можна знайти нотки певного співчуття силам, які кидають виклик правлячій еліті й існуючому істеблішменту, як у країнах НАТО, так і на Сході.

Учені-ліберали послідовно і принципово полемізують з консерваторами, звинувачуючи їх у некритичному сприйнятті офіційного курсу західних держав. Вони детально довели соціально-економічну і соціокультурну обумовленість різних течій західного і східного тероризму, його обумовленість об’єктивними факторами громадського життя. Це стосується праць В. Ла Барра, М. Вальцер, Д. Нізінга, Д. Фромкіна, С. Хантінгтона, Д. Херадштейта, Н. Чомські, Ж. Шалья та інших вчених [11].

Справді, на нашу думку, факт тероризму зараз ніхто оспорювати не буде. І посилення частки його жорстокості, застосування радикальних методів також. Загальновідомий той факт, що в Європейському Союзі постійно збільшується частка мусульман. Причому, вони і справді не хочуть приймати норм єврокультури (на відміну від євреїв, емігрантів з Латинської Америки, індусів). Нині існують і месіанство, і посилення агресивності тощо. Так званий “плавильний котел” — не вийшов. І з цим потрібно навчитися жити.

Цікаві й оригінальні твори авторів радикального (прогресистського) крила західної політології — У. Берчетта, Дж. Джерассі, Дж. Хаймс, Дж. Холлідея. Вони вбачають у сучасному тероризмі революційний рух протесту проти істеблішменту на Заході і на Сході, різко критикують зовнішню політику США та їх союзників за “імперіалізм” у питанні протидії тероризму.

Незважаючи на те що думки західних політологів вельми відрізняються стосовно проблем тероризму, вони єдині у своєму висновку про його екстраординарний характер як засіб боротьби, крім того, вони наголошують про серйозність реальності його виклику, який кинуте державній владі. Ними підкреслено такі нові характеристики тероризму, як просторово-територіальна універсальність, багатолікність і динамічність, міжнародна спрямованість багатьох акцій.

Значення науково-дослідних розробок усіх груп західних вчених полягає в тому, що вони пов’язали вивчення тероризму з теорією політичного насильства (вайоленсологією). На їхню думку, тероризм є цілком самостійним соціально-політичним явищем, що має свої історичні традиції, об’єктивні умови існування, політичні або релігійно-політичні організації, свою специфічну ідейно-ціннісну базу, свій стиль поведінки і менталітет. Вони переконливо показали, що тероризм цілком може бути вивчений методами і прийомами політичної науки.

Розвиваючи теорію насильства, західні вчені виявили велике розмаїття різних форм збройного насильства, до яких вони віднесли міську та сільську герилью, повітряний тероризм, морське піратство, кібертероризм, бунти, повстання, змови. Однак з досліджень західних вчених не ясно, як саме громадянське насильство терористів переходить у політичне насильство? Це, на нашу думку, може виступати перспективним напрямом розробки наукової проблематики.

У формулюванні західними вченими визначень, створенні типологій знайшли своє відображення методологічний і методичний підходи, які характеризують різні напрями в дослідженні феномену тероризму. Так, на-

приклад, Е. Міколуз зазначає, що на початку 70-х років ХХ ст. з'явився зовсім “новий феномен глобального масштабу”, яким став “міжнародний терористичний рух”. М. Вальцер, розділяючи поширене гнітюче враження від актів терору, вчинених екстремістами, проте проводить поділ між ними і терористами минулого (ці більш гуманні). На його думку, характерними рисами нового тероризму стали крайня жорстокість, перехід межі, що відокремлює комбатантів від мирного цивільного населення, взяття заручників, вбивства невинних жертв і цинізм [12]. Такому тероризму неможливо співчувати або якимось виправдовувати його.

Якщо оцінювати в цілому, то проблема тероризму західними вченими висвітлена ще недостатньо повно: він розкривається як загроза в основному для Заходу, для його глобальних інтересів. Виникає питання: а як же решта світу? Особливо нас цікавить пострадянський простір. Так, наприклад, за даними стратегічного аналітичного центру “Аревелка” [3], міжнародна терористична організація “Аль-Каїда” вперше почала діяти на території колишнього СРСР на початку 90-х років ХХ ст., коли вона заснувала свій офіс в м. Баку і почала надавати підтримку азербайджанським ісламістам у війні проти сил самооборони Нагірного Карабаху [3]. Саме тому, метою цієї статті є вивчення специфіки тероризму на пострадянському просторі, виокремленні його сутнісно-змістовного поля та основних ознак.

Сьогодні прийнято вважати, що глобалізація тягне за собою технологічний розвиток, інформатизацію виробництва і переведення економічної системи на новий рівень, який сполучає її з трендами постіндустріального суспільства. Однак, цей висновок далеко не такий однозначний. Процес модернізації одних сфер у загальносвітових умовах супроводжується деградацією інших. А формула “глобалізація є модернізація” — це радше загальноприйнята точка зору, загальна мудрість Сполучених Штатів Америки, яку вони намагаються нав'язати всьому світу. І хоча це гранично спрощене узагальнення, яке вимагає фундаментального ко-

ригування, тим не менш, навіть воно надихнуло пострадянських політиків та економістів на початку 90-х років ХХ ст. на ще більш спірний висновок: якщо ми хочемо для наших країн розвитку, нам просто необхідно вбудуватися у мережу глобальної світової економіки, і тоді модернізація почнеться сама собою. Таке примітивне перейняття західних принципів і цінностей, природно, викликало опір населення, що, у свою чергу, посилює терористичні тенденції.

Також, на наш погляд, у західній політології недостатньо вивчено три основні підходи до сучасного тероризму — геополітичний (його інструментальна роль у зовнішній політиці держав, передусім — Заходу); операціоналістський (спирається на ударно-штурмові методи і прийоми), інструментальний (як важіль, засіб вирішення суспільних проблем).

Як зазначає А. Дугін, президент США Дж. Буш позначає тероризм не інакше, як світове зло, його посібників називає “bad gays”, говорить про те, що це “погані хлопці”, яких не годували у дитинстві, пороли, тому вони такими вирости. Саме так створюється політичний сенс тероризму, який укладено в продовженні політики в епоху, коли класичні війни вже стримуються ядерною зброєю та іншими формами протидії. Не випадково американський геополітик З. Бжезинський називає тероризм політичним явищем [1].

Тероризм буде абсолютно різним у будь-якій точці світу. І немає у терористів ніякого загального інтернаціоналу. Терористи баскські, терористи ірландські, терористи в Перу, в Ізраїлі або Індонезії — це абсолютно різний стиль. Ідеологічно, політично це абсолютно різні організації. Якщо ж копнути глибше, ми виявимо, що тероризм має не тільки політичний, а й економічний сенс. А на пострадянському просторі тероризм має виключно геополітичну функцію.

Для простоти концептуалізації можна виокремити тероризм пострадянського простору в самостійну категорію, оскільки тероризм на пострадянському просторі — це одне, а тероризм не на пострадянському просторі — це зовсім інше, це різні організації, різні сили, різні моделі та завдання. Про це і говорить

З. Бжезинський, що правда оцінюючи із зворотним знаком — чеченський тероризм хороший, а арабський — поганий. Країнам пострадянського простору варто робити те ж саме. Той тероризм, який нас атакує, зриває наші плани, завдає шкоди нашим політичним, геополітичним, національним та економічним інтересам — поганий. Інший тероризм, може і не позитивний для наших країн, але він просто “інший”, і спрямований в іншу сторону. Таке усвідомлення вимагає певного філософського переосмислення.

Якщо відірватися від уявлення про деяке глобальне, ефемерне розуміння міжнародного тероризму, можна побачити, які цілі переслідує цей “тероризм” на пострадянському просторі. Головна мета тероризму на пострадянському просторі — зірвати процес політичної, економічної і стратегічної інтеграції. Для цих цілей використовується не лише тероризм, але саме тероризм використовується виключно для цих цілей.

На нашу думку, нині наука повинна підключити свої методи і підходи для того, щоб сприяти інтеграції пострадянського простору, виробити імператив існування наших держав, їх історичних місій (і для України, і для Росії, і для Азербайджану, і для багатьох інших пострадянських держав), відродження їх економік, і таким чином контекстуалізувати проблему тероризму на пострадянському просторі.

Таким чином, стверджуємо, що сучасна наука повинна підключитися до процесу контекстуалізації проблеми тероризму на пострадянському просторі. Це дасть можливість отримати концептуальний інструментарій, елементи стратегії для того, щоб боротися з цим явищем більш ефективно, не вдаючись до непотрібної схоластики.

Крім того, на сьогодні актуальною є розробка пострадянської моделі супроводжуючого процесу нейтралізації міжнародного тероризму в сучасних глобалізаційних умовах. Не можна стверджувати, що це є простим завданням, саме тому визначену вище проблематику потрібно більш детально досліджувати.

Як бачимо, в проблематиці міжнародного тероризму як значного явища сучасності набагато більше неопрацьованих і спірних

моментів, багато питань і куди менше відповідей на них. Саме тому перспективними напрямами подальших досліджень є комплексне визначення специфічних рис міжнародного тероризму на пострадянському просторі, аналіз його сутності, змісту та форм (аспектів зовнішнього прояву) і відповідно до них — вироблення напрямів і конкретних заходів супроводжуючого процесу нейтралізації міжнародного тероризму в сучасних глобалізаційних умовах.

Отже, можемо зробити висновок, що міжнародний тероризм є значним соціально-політичним явищем сучасності, має свою регіональну специфіку, яка, у свою чергу, визначає його внутрішній зміст і зовнішні форми (в тому числі, міжнародний тероризм на пострадянському просторі) і вимагає інтеграції зусиль влади, громадськості (і наукового світу особливо) у розробці його теоретичних основ і практичної реалізації заходів по боротьбі з цим феноменом у контексті глобалізаційних тенденцій світового порядку.

Література

1. Бжезинский З. Вне контроля. Глобальный беспорядок накануне XXI века // США: ЭПИ. — 1994. — № 4. — С. 112–121.
2. Дугин А. Г. Международный терроризм управляем // Россия. — 2005. — № 3. — 11–17 августа. — С. 34–43.
3. Из истории международного терроризма на постсоветском пространстве // Материалы сайта “Аревелк” стратегический аналитический центр. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://arevelkcenter.com/archives/1306>
4. Терроризм и методы борьбы с ним. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://privacyandterrorism.org/tendence.php>.
5. Терроризм как норма жизни // Коммерсантъ. — 2011. — № 4 (908). — 31 января. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kommersant.ru/doc/1574076>
6. Требин М. П. Терроризм в XXI веке. — Минск: Харвест, 2004. — С. 4–12.
7. Bonanate L. et al. La Violenza Politica nel Mondo Contemporaneo: Bibliografia Internazionale sul Terrorismo / L. Bonanate. — Milano: Angeli, 1979; Norton A. R. & Greenberg M. An Annotated Bibliography & Research

Guide on International Terrorism / A. R. Norton, M. Greenberg. — N.-Y., 1979.

8. Crazier B. The Struggle for the Third World. Pennsylvania, 1966; Crazier B. A Theory of Conflict. Lnd.: Hamish Hamilton, 1974; Laqueur W. Guerrillas & Terrorists II Commentary, N.-Y. Oct. — 1974. Vol. 58. № 4; Laqueur W. Terrorism. Lnd.: Weidenfeld & Nicolson, 1974; Kroef J. van der. Peking & South-East Asia's Dominoes II Quadrant, Sydney, 1968. — Vol. 12. — № 55.

9. Long D. The Anatomy of Terrorism / D. Long. — N.-Y.: Free Press, 1990. P. IX.

10. RAND Corporation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rand.org/>.

11. The Politics of Terrorism. I Ed. by M. Stohl. — N.-Y., 1979. — P. 14.

12. Waltzer M. The New Terrorists II New Republic, Wash. 1975 / M. Waltzer // Vol. 173. — № 9. — P. 13–14.

Феномен міжнародного тероризму є складним багатограним утворенням, що визначає його сутнісно-змістовне наповнення. Зокрема, для країн пострадянського простору він знаходить свій особливий вираз, і тому вимагає дослідження власної специфіки для дієвої та ефективної боротьби з терористами. З цією метою і держава, і громадянське суспільство мають об'єднати свої зусилля у боротьбі з цим явищем сучасності у контексті глобалізаційних тенденцій світового порядку.

Феномен международного терроризма является сложным многогранным образованием, что определяет его сущностно-содержательное наполнение. А именно, для стран постсоветского пространства он находит свое особенное выражение, и поэтому требует исследования собственной специфичности для действенной и эффективной борьбы с террористами. С этой целью и государство, и гражданское общество должны объединить свои усилия в борьбе с этим явлением современности в контексте глобализационных тенденций мирового порядка.

The phenomenon of international terrorism is compound multifaceted formation and this determines it's essential and semantic content. In particular in post-Soviet countries it has its specific manifestation and therefore this specificity needs to be explored for efficient and effective struggle against terrorists. For this purpose government and civil society should join their efforts in the fight against this phenomenon of nowadays within the context of global trends in the world order.

Надійшла 21 травня 2012 р.